

SOSYAL GİRİŞİMLERİN KALKINMA GÜNDEMİNDE KULLANILMASI VE TİKA'YA POLİTİKA ÖNERİLERİ

MUHAMMED ENES HANCIOĞLU*

Değişimin insan hayatının en temel unsurlarından biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Tarih boyunca insanoğlunun ve meydana getirdiği toplumsal yaşamın sürekli bir dönüşüm ve farklılaşma içerisinde yoluna devam ettiği görülmektedir. Söz konusu değişim, içinde bulunduğumuz çağda daha önce görülmemiş bir hıza ve etkiye kavuşmuştur. Teknolojik ve bilimsel ilerlemeler ve bunların beraberinde getirdiği muazzam üretim artışı ve nüfus patlaması, değişim sürecine baş döndürücü bir ivme kazandırmıştır. Modern hayatın ana alanlarını oluşturan devlet, piyasa ve bunların tamamlayıcısı konumundaki, toplumsal faydayı merkeze koyan sivil hareketlerin oluşturduğu üçüncü sektörü bu sürecin dışında tutmak mümkün değildir.

Sanayi Devrimi ile birlikte piyasanın modern hayattaki önemi ve ağırlığı büyük bir yükselişe geçmiştir. Devletin ekonomik alandaki nüfuzunun azalmasını beraberinde getiren bu eğilim, dünya çapında kapitalizmin hâkim sistem haline gelmesi ve ulaşım, bilişim, iletişim gibi alanlarda bilgi çağının getirdiği teknolojik ilerlemelerin meydana çıkardığı küreselleşme ile birlikte günümüze kadar giderek artmıştır. Bugün ekonomik hayata şekil veren özel sektör, hem bireylerin hem de toplumların yaşamında merkezi bir yer tutmaktadır. Öte yandan son dönemde, özel sektörün ve kapitalist paradigmanın giderek daha fazla sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Bu sistemin getirdiği kontrolsüz üretim ve tüketim ortamı, artan eşitsizlik, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi olumsuzluklar, genel olarak bunların suçlusu olarak görülen günümüz özel sektörünün sosyal alandan giderek

*TİKA Uzmanı, m.hancioglu@tika.gov.tr

*Sosyal Girişimlerin Kalkınma Gündeminde Kullanılması
ve Tika'ya Politika Önerileri
Avrasya Etüdləri,*

dışlanmasına sebep olmuştur. İnsanlığın ve gezegenin sürdürülebilirliği için daha insancıl bir kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin gerekliliği her geçen gün daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır.

Kamu sektörünün ekonomik alandaki gerileyişi yukarıda bahsedilen süreçle birlikte uzun yıllar önce başlasa da, devletlerin sosyal alandaki kontrolü yakın bir tarihe kadar devam etmiştir. Sanayi Devrimi'nin getirdiği şehirleşme, nüfus artışı ve toplumsal hayattaki köklü değişimler, sosyal ve toplumsal ihtiyaçların hızla artmasına ve yeni birçok sorun alanıyla karşı karşıya kalınmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, devletten bağımsız, gönüllülük esaslı hareket eden sivil toplum unsurları ve bunların oluşturduğu üçüncü sektör, söz konusu sosyal sorunlara ve ihtiyaçlara cevap verebilecek büyüklük ve potansiyelin çok uzağındadır. Sonuç olarak kamunun sosyal alandaki önemi artmış, sosyal devlet yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Ancak bu süreç fazla uzun sürmemiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde, devletlerin içinde bulunduğu bütçe kısıtları ve genel anlamda ekonomik genişleme ve piyasanın artan ağırlığı karşısında arka planda kalışı, sürekli artarak devam eden toplumsal ihtiyaçlara ve problem alanlarına yetişmesini olanaksız kılmıştır. Bunun neticesinde, kamu sektörünün sosyal alandaki gerileyişi de başlamış ve üçüncü sektörün bu alanda önemi artmaya başlamıştır. Nitekim son elli yıllık süreçte kâr amaçsız kuruluşların sayıları, ölçekleri ve faaliyet alanları çok büyük bir genişleme göstermiştir. İletişim teknolojilerindeki ilerleme, artan kentleşme, aile mefhumunun gerilemesi, bireyselleşme ile birlikte gelen sosyal yalnızlaşmanın ve anlam arayışının beraberinde getirdiği toplumsal ve kültürel hayattaki diğer değişimler bu süreci hızlandırmıştır. Günümüzde üçüncü sektör, geleneksel ana sektörler olan kamu sektörü ve özel sektörün arka planında faaliyet gösteren tamamlayıcı rolünden uzaklaşarak toplumsal hayatta daha merkezi bir yer teşkil etmektedir.

Öte yandan, üçüncü sektörün kendisini bu değişim sürecinden bağımsız tutmak mümkün değildir. Nitekim sivil toplum kuruluşları da, devletin önce ekonomik alandan ve sonrasında sosyal alandan geri plana itilmesine sebep olan piyasanın yükselişi ve kapitalist sistemin hayatın her alanında ağırlığını hissettirmesine paralel olarak, kendini yenilemek zorunda kalmıştır. Piyasa kuvvetlerinin baskısı altında finansal kırılganlığın arttığı ve kaynaklara erişimin giderek güçleştiği bir ortamda, her geçen gün sayıları ve çeşitliliği artan sosyal ve çevresel sorunlara karşılık verilebilmesi giderek zorlaşmaktadır. Bu durum, üçüncü sektör kuruluşlarının geleneksel hayırseverlik anlayışından öteye giderek, verimliliğin, etkinliğin

ve sürdürülebilirliğin dikkate alındığı, daha profesyonel ve yetkin bir yapıya bürünmelerini gerektirmektedir.

Yukarıda bahsedilen eğilimler kapsamında üçüncü sektör içerisinde daha sürdürülebilir ve etkin bir yapılanma fikrine binaen ortaya çıkan kavramlardan biri de sosyal girişimlerdir. Sosyal girişim kavramı, görece yeni bir yaklaşım olup 1990'lı yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Akademik çevrelerce üzerinde çalışılmaya başlanması ve politika yapımcılar tarafından değerlendirilmeye başlanması yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Sosyal girişimlerin kavramsal çerçevesinin net bir şekilde çizilmesine imkân verecek genel olarak kabul görmüş bir tanımlaması henüz bulunmamaktadır. En genel tanımıyla sosyal fayda ortaya koymak için ticari faaliyette bulunan kuruluşları ifade etmektedir. Bu kuruluşların varoluş amacı, sosyal, toplumsal ve çevresel sorunlara çözüm üretmektir. Bu sebeple genel olarak literatürde üçüncü sektör içerisinde konumlandırılmaktadır. Bununla birlikte geleneksel üçüncü sektör kuruluşlarının aksine, sosyal fayda sağlamaya dayalı ana amaçları doğrultusunda mal ve hizmet üretip satarak gelir elde eden kuruluşlardır. Sosyal amaçları, finansal sürdürülebilirliği sağlamak ve daha etkin ve verimli çalışmak için piyasa odaklı uygulamalarla birleştiren bir yaklaşımın ürünüdür.

Sosyal girişimler, toplumsal refahın artırılması, toplumu ilgilendiren sorunların çözümüne katkı sunulması ve bireysel fayda maksimizasyonu yerine geneli ilgilendiren bir çıktı ortaya konulması şeklinde tanımlanabilecek olan sosyal faydaya yönelik faaliyet göstermeleri sebebiyle kalkınma gündeminin öncelikleriyle bağdaşmaktadır. Geçmişte hiç olmadığı kadar bağlantılı hale gelen günümüzün küreselleşen dünyasında uluslararası ilişkilerin temel enstrümanlarından biri haline gelen ve etkisini giderek artıran toplumsal ve çevresel sorunlara karşı mücadelede önemi her geçen gün artan kalkınma işbirliği faaliyetlerinin ölçek bakımından çok küçük kaldığı ve arzulanan sonuçları veremediği görülmektedir. Dünya genelinde sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınmanın sağlanabilmesi için hâlihazırdaki kalkınma işbirliği faaliyetlerinin çok büyük oranda yetersiz kalışı, kalkınma gündeminde yeni kaynak arayışlarını ve dış yardımların etkinliğinin artırılması yönündeki çabaları beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda sosyal girişimlerin kalkınma gündeminde etkin bir araç olarak kullanılıp kullanılmayacağı ve kalkınma faaliyetlerindeki etkinlik arayışına alternatif ve yenilikçi bir yöntem olarak neler katabileceği söz konusu tezin ana konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, STK'ların oluşturduğu üçüncü sektörün kavramsal çerçevesi, tarihsel süreçteki gelişimi, son dönemde artan önemi

ve bu alanın daha profesyonel, etkin, kendi devamlılığını sağlayabilecek ve dışarıya daha az bağımlı bir yapıya evrilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ana amaçları sosyal değer ortaya koymak olan, bu doğrultuda serbest piyasanın ve özel sektörün imkân ve araçlarını kullanarak sürdürülebilir kaynak sağlamayı, bu kaynakları yenilikçi ve yaratıcı yaklaşımlarla topluma aktarmayı ve buradan elde edilen gelirle daha proaktif ve bağımsız bir yapıya sahip olmayı hedefleyen sosyal girişimlerin üçüncü sektörde yeni bir yapılanma biçimi olarak ortaya çıkışı incelenmektedir.

İkinci bölümde görece az bilinen sosyal girişim kavramının ayrıntılı olarak ele alınarak yeterli şekilde anlaşılmasına çalışılmıştır. Sosyal girişim kavramının tarihi ve literatürde bulunan farklı yaklaşımlar ve tanımlamalar incelenmekte, bunlardan hareketle çalışmada kullanılacak olan kavramsal çerçeve oluşturulmaktadır. Akabinde sosyal girişimlerin farklı konu başlıklarına göre sınıflandırılması, yasal durumu ve finansmanı irdelenmektedir. Son olarak tüm bu başlıklar kapsamında sosyal girişimlerin güçlü ve zayıf yönleri ile taşıdığı fırsat ve riskleri içeren kavramın genel değerlendirmesi yapılmaktadır.

Üçüncü bölümde, kalkınma işbirliği faaliyetlerinin güncel durumu değerlendirilmektedir. Kalkınma yardımlarının ölçeği ve kısıtlı imkânları göz önüne alındığında, sürdürülebilir bir dünya için gereken büyüklüğün çok uzağında kaldığı ve kalkınma hedeflerine ulaşılması için ciddi miktarda yeni kaynak ihtiyacının ve çok etkili yeni yöntemlerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda tezin temel sorunsalı olan sosyal girişimlerin kalkınma gündemine alternatif bir yöntem olarak neler sunabileceği araştırılmaktadır. Kalkınma işbirliğinde üçüncü sektör ve özel sektörün oynayabileceği önemli role yönelik yorumlara atıfla sosyal girişimlerin kalkınma gündemindeki yeni yaklaşım ve önceliklerle ilişkisi incelenmektedir. Ayrıca kalkınma kuruluşları tarafından sosyal girişimlere yönelik az sayıdaki destek programı kapsamında bu tarz organizasyonların kalkınma gündemindeki güncel durumu irdelenmektedir. Son olarak sosyal girişimlerin kalkınma işbirliği faaliyetlerine teorik olarak sağlayabileceği katkılar ve muhtemel problem alanları değerlendirilmektedir.

Son bölümde ise TİKA'nın çalışma metodolojisi değerlendirilerek sosyal girişimlerin kurumun öncelikleriyle örtüşen yönleri, bu tarz girişimlere yönelik projelerin TİKA'ya sunabileceği faydalar, nasıl destek programlarının uygulanabileceği ve karşılaşılabilecek olası sorun ve eksiklikler üzerinde durulmaktadır.